

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

УДК 342.72/.73

І. Ошкадеров,аспірант кафедри права та публічного адміністрування
Маріупольського державного університету

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЕВОЛЮЦІЇ ДЕРЖАВИ

В умовах, коли Україна прагне стати повноправним членом Європейського співтовариства, триває воєнна агресія на Донбасі та в Криму, особливої актуальності набувають питання щодо розвитку й захисту прав людини. Проблема розвитку й захисту прав людини є однією з актуальніших у національному законодавстві будь-якої країни світу.

Дослідження особливостей розвитку прав людини в умовах еволюції держави має велике значення для подальшого вдосконалення цього інституту в Україні, реформування конституційного законодавства та розвитку науки конституційного права. Для визначення шляхів подальшого вдосконалення прав людини необхідно визначити концептуальні передумови їх розвитку, тому що зміни, які відбуваються в суспільстві, впливають на розвиток прав людини. Тобто реформування, яке відбувається в сучасний період, змінює підходи до визначення не тільки поняття, обсягу, засобів захисту прав людини, а й до розуміння прав людини. Варто визнати, що дослідження щодо прав людини не втратять своєї актуальності й ніколи не будуть завершені. Ці питання досліджені такими вченими, як Ю.І. Крегул, Д.О. Єрмоленко, Р.Ф. Гринюк, А.П. Заєць, П.М. Рабінювич, Є.Г. Лук'янова, М.М. Марченко, О.І. Наливайко та інші. Але деякі положення, що стосуються сучасного

розвитку прав людини, залишаються дискусійними й недостатньо вивченими особливо в умовах еволюції держави.

Тому метою статті є визначення основних тенденцій розвитку прав людини в умовах еволюції держави, а також особливостей формування концепції прав людини в сучасних умовах.

Історично склалося, що концепція прав людини має різні тлумачення, вона розглядається в межах європейської, азійської та африканської правової думки. Тобто можна визначити відмінності між правами людини європейського, азійського, африканського й американського регіонів. Тому важливо виявити причинно-наслідкові зв'язки саме в історичних умовах з урахуванням часу для визначення ступеня розвитку та реалізації концепції прав людини не тільки в Україні, а й загалом у світі. Важливо окреслити саме розвиток відносин між державою та громадянами протягом часу.

Історія розвитку прав людини починається з давніх часів. У Стародавній Греції уявлення про права людини сформувались у загальному руслі міфологічних уявлень про те, що поліс (місто-держава) та його закони мають божественне походження і спираються на божественну справедливість [1, с. 12].

Концепція щодо природного права (природної рівності людей і волі всіх людей) уперше висловлена мислителя-

ми-софістами (V–IV ст. до н. е.). У їхніх працях ще в ті часи закладені основні концепції природного права.

Природно-правові ідеї давньогрецьких мислителів про свободу й рівність усіх людей отримали подальший розвиток у Стародавньому Римі. Концепція природного права визначала, що всі люди за своєю природою та законами є громадяни єдиної світової держави, що людина – громадянин Всесвіту [1, с. 17].

Ю.І. Кругул підкреслював, що велике значення для розвитку концепції прав і свобод людини мало розроблене римськими юристами правове розуміння і тлумачення держави, правове визначення повноважень та обов'язків посадових осіб і установ [1, с. 20].

Надалі права людини розвивалися мислителями середньовіччя. У 1215 р. в середньовічній Англії була прийнята Велика хартія вольностей, яка обмежувала абсолютну владу монарха, у тому числі майнові права, визначала презумпції невинуватості, проголошувала право вільного пересування по території держави [2, с. 139]. Велика хартія вольностей вважається правовим документом, у якому закладено перші основи концепції прав людини і створено передумови для подальшого їх розвитку [3, с. 237–240].

О.Ф. Скакун у працях зазначає, що ідея про права людини відображається в теорії природного права й дає змогу оцінювати з позицій справедливості чинне в державі позитивне право [4, с. 209].

Наступним актом, що забезпечує розвиток прав людини в Англії, є Петиція про права 1628 р., яка розглядає забезпечення захисту прав майнового характеру [5, с. 295–297]. Особливу увагу вчені звертають на Акт про краще забезпечення свободи підданого та попередження ув'язнень за морями (“Habeas corpus act”), який був прийнятий у 1679 р. англійським парламентом. Саме цей акт уперше зобов'язав уповноважених осіб повідомляти затриману особу про причини

затримання та підкреслив, що тільки суд ухвалює рішення про арешт або інші дії (затримання, звільнення) [6, с. 314–318]. Продовженням нормативних актів, які за змістом захищають права людини в Англії, є Білль про права 1689 р., який фактично визначив парламентську монархію в Англії та механізм забезпечення прав людини [7, с. 348–350].

У Новий час права людини розвиваються під впливом Г. Гроція, Б. Спінози, Дж. Локка, Ш. Монтеск'є, Т. Джефферсона, І. Канта, Ж.-Ж. Руссо, Дж.-Ст. Мілля, І. Бентама, які обґрунтовують виникнення нової раціоналістичної теорії прав людини [1, с. 24–25].

Становить інтерес розвиток захисту прав в Америці. Декларація прав Віргінії, прийнята в 1776 р., – перший офіційний документ, що закріпив на державному рівні невід'ємні права людини, визначив перелік громадянських прав і свобод, які надалі стали базисом для розвитку концепції про права людини [8, с. 82–86].

У 1776 р. Декларація незалежності США підкреслила рівність людей та означила обов'язок урядів різних країн підтримувати цю рівність. Конституція США 1787 р. вперше поділила права на громадянські й майнові [9, с. 133–157]. Зміни до Конституції 1791 р., як і Білль про права, спрямовані на розмежування повноважень держави та державних органів щодо втручання в особисте життя людини й визначення підходу до розуміння прав людини, який не залежить від походження і привілеїв [10, с. 3].

Деякі тези американської концепції стосовно прав і свобод людини та громадянина стали підставою для розробки європейської доктрини. Так, у 1789 р. у Франції була прийнята Декларація про права людини та громадянина, яка перераховувала основні права і свободи [11, с. 137–139]. Інші європейські країни також визначили основні права і свободи людини та громадянина (Бельгія – у 1831 р., Данія – у 1849 р., Нідерланди – у 1798 р., Іспанія – у 1812 р.).

У зв'язку з розповсюдженням закріплення концепції прав людини в більшості країн виникла потреба заснування міжнародної організації, яка б упорядкувала питання щодо захисту прав людини. У 1919 р. створено Міжнародну організацію праці, діяльність якої було спрямовано на створення належних умов для існування соціальних та економічних прав людини, і Лігу націй, діяльність якої спрямовано на розвиток співробітництва, досягнення миру й безпеки між народами.

У 1948 р. Генеральна Асамблея ООН приймає Загальну декларацію прав людини, яка проголошує основні права і свободи людини. Прийняття Декларації є важливим етапом розвитку концепції прав і свобод людини та громадянина, вона стало поштовхом до прийняття відповідних декларацій на регіональному рівні. Надалі приймаються Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Міжнародний пакт про громадянські й політичні права, які є Хартією прав людини [12, с. 89]. Права, що визначені в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, в процесі класифікації загальноприйнятих прав і свобод визнаються «правами першого покоління» (право на життя і здоров'я, на свободу й особисту недоторканність, на вільне пересування, на свободу слова, думки, совісті релігії тощо); права, визначені в Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права, – «правами другого покоління» (право на соціальне забезпечення, на достатній життєвий рівень, на справедливі і сприятливі умови праці тощо). Для реалізації «прав першого покоління» держава повинна утримуватися під певних активних дій у взаємодії з людиною або створювати певні умови для реалізації цих прав; щодо «права другого покоління» різні держави поставлені в залежність від свого соціально-економічного розвитку, а тому, на жаль, далеко не всі держави можуть їх тією чи іншою мірою забезпечити [13, с. 89].

У 1950 р. була ухвалена Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, яка набула чинності 3 вересня 1953 р. Метою її прийняття було забезпечення прав та основоположних свобод людини, вона визначила судовий механізм захисту міжнародним правом загальних стандартів політичних, економічних, соціальних і культурних прав і свобод людини в країнах-членах Ради Європи.

У 1969 р. ухвалена Американська конвенція про права людини, або Пакт Сан-Хосе, яка набула чинності в 1978 р. та визначила основні громадянські й політичні права. У 1981 р. ухвалена Африканська хартія прав людини й народів – міжнародна регіональна конвенція, що стала основою для кодифікації прав людини й народів на африканському континенті, набула чинності в 1986 р., визначила соціально-економічні та цивільні права, а також низку обов'язків людини [14, с. 74]. Прийняття регіональних конвенцій щодо прав людини свідчить про розвиток концепції на підставах міжнародних стандартів з урахуванням регіональних особливостей.

В.О. Котюк підкреслює, що еволюція правового статусу, прав і свобод людини в багатьох випадках залежить від факторів розвитку і співробітництва в цій сфері на міжнародному рівні. Тому як наслідок під впливом міжнародного співробітництва зросла повага до прав і свобод людини [15, с. 373].

В.В. Копейчиков та С.Л. Лисенков зазначають, що права людини – явище історичне, тому що їх розвиток завжди передбачав спадкоємність уявлень про право з погляду людини як учасника соціального життя. У загальному вигляді можна сказати, що ступінь і характер розвинутої прав людини визначається рівнем розвитку держави, права в певному суспільстві. З одного боку, держава і право й, з іншого боку, права людини та громадянина – це не різні за сутністю, функціями і призначенням поняття, що функціонують незалежно одне від одного, вони є принципово

однопорядковими, взаємопов'язаними суспільними явищами [16, с. 70].

Якщо аналізувати міжнародні нормативні акти, то можна зробити висновок, що кожна держава, яка приєдналася до виконання міжнародних конвенцій із прав людини, повинна керуватися засадами й нормами цих угод у своєму внутрішньому законодавстві, створювати умови для розвитку, здійснення та захисту прав людини. Кожна держава у своєму національному законодавстві повинна враховувати міжнародні норми, але кожна держава під впливом свого національного розвитку або складених традицій має різний зміст прав. Сучасний перелік прав людини, зафіксований у багатьох міжнародно-правових актах і конституціях правових держав, – результат довгого становлення. Сучасні еталони і стандарти у сфері прав людини, перш ніж стати нормою демократичного суспільства, пройшли свій непростий розвиток і тернистий шлях до втілення з ідей у повсякденну практику [1, с. 9].

Варто визнати, що сучасна концепція прав людини базується на різноманітних нормативних актах у різних країнах світу, які водночас ухвалюються на підставі міжнародних стандартів, але в умовах інтеграційних процесів, тому права людини будуть розвиватися з урахуванням національних та історичних особливостей з метою все ж таки вироблення одноманітних стандартів.

Ключові слова: права людини, концепція прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, розвиток прав людини, міжнародні стандарти.

Стаття присвячена дослідженню деяких особливостей розвитку прав людини в умовах еволюції держави. Доведено, що сучасна концепція прав людини базується на різноманітних нормативних актах, які ухвалюються на підставі міжнародних стандартів. В умовах інтеграційних процесів права людини будуть розвиватися з урахуванням національ-

них та історичних особливостей з метою вироблення одноманітних стандартів.

Статья посвящена исследованию некоторых особенностей развития прав человека в условиях эволюции государства. Доказано, что современная концепция прав человека основывается на разнообразных нормативных актах, которые принимаются на основании международных стандартов. В условиях интеграционных процессов права человека будут развиваться с учетом национальных и исторических особенностей с целью разработки однородных стандартов.

The article is devoted to the study of some features of the development of human rights in the conditions of the evolution of the state. It is proved that the modern concept of human rights is based on various normative acts that are adopted on the basis of international standards. Under the conditions of integration processes, human rights will be developed taking into account national and historical peculiarities with the aim of developing uniform standards.

Література

1. Крегул Ю.І. Права і свободи людини : [навчальний посібник для студентів вузів] / Ю.І. Крегул, В.В. Ладиченко, О.І. Орленко. – К. : Книга, 2004. – 288 с.
2. Загальна теорія держави і права : [підручник для студентів вузів] / ред. М.В. Цвік, О.В. Петришин, В.Д. Ткаченко. – Х. : Право, 2002. – 430 с.
3. Велика хартія вольностей (1215) // Історія держави і права зарубіжних країн. Хрестоматія : [навчальний посібник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти] / за ред. В.Д. Гончаренка. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. – 716 с.
4. Скакун О.Ф. Теорія держави і права (енциклопедичний курс) : [підручник для студентів вузів] / О.Ф. Скакун. – Х. : Еспада, 2006. – 776 с.
5. Петиція про права (1628) // Історія держави і права зарубіжних країн. Хрестоматія : [навчальний посібник для студен-

- тів юрид. спец. вищих закладів освіти] / за ред. В.Д. Гончаренка. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. – 716 с.
6. Акт про краще забезпечення свободи підданого і про попередження ув'язнень за морями // Історія держави і права зарубіжних країн. Хрестоматія : [навчальний посібник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти] / за ред. В.Д. Гончаренка. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. – 716 с.
7. Білль про права (1789–1791) (перші 10 поправок до Конституції США) // Історія держави і права зарубіжних країн. Хрестоматія : [навчальний посібник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти] / за ред. В.Д. Гончаренка. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. – 716 с.
8. Декларація прав Виргинії (1776) // Еллинек Г. Декларація прав человека и гражданина: Всеобщая декларация прав человека; Конвенция о защите прав человека и основных свобод / Г. Еллинек ; сост. Ю.Н. Оборотов. – Репринтное воспроизведение изд. 1906 г. – Одесса : Юридична література, 2006. – 136 с.
9. Каррі Д.П. Конституція Сполучених Штатів Америки : [посібник для всіх] / Д.П. Каррі ; пер. з англ. О.М. Мокровольського. – К. : Веселка, 1993. – С. 179–181.
10. Каленский В.Г. Білль о правах в конституционной истории США (историко-критическое исследование) / В.Г. Каленский. – К. : Наука, 1983. – 280 с.
11. Декларація прав людини і громадянина (1789) // Нова історія в документах і матеріалах / за ред. М.М. Лукіна, В.М. Даліна. – Вип. I. – К. : Наука, 1935. – 328 с.
12. Загальна декларація прав людини: прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – Ст. 3103.
13. Ковінько Д.В. Історія ідей та основні етапи розвитку прав людини / Д.В. Ковінько // Адміністративне право і процес. – 2012. – № 2 (2). – [Електронний документ] – Режим доступу : <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-номерiv/2-2-2012/item/55-istoriya-idey-ta-osnovni-etapy-rozvytku-prav-lyudyny-kovinko-d-v>.
14. Asante S.K.B. Nation Building and Human Rights in Emergent Africa / K.B. Asante S. // Cornell International Law Journal. – 1969. – № 2. – P. 74.
15. Котюк В.О. Загальна теорія держави і права : [навчальний посібник] / В.О. Котюк. – К. : Атіка, 2005. – 592 с.
16. Копейчиков В.В. Теорія держави і права : [навчальний посібник] / В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 368 с.

